

УДК 341.22:342.7

М.М. Гнатовський,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ОРГАНАМИ МІЖАМЕРИКАНСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: НОВІТНЯ ПРАКТИКА

Анотація. У статті розглядається новітня практика застосування міжнародного гуманітарного права Міжамериканською комісією з прав людини та Міжамериканським судом з прав людини при розгляді справ, що стосуються збройних конфліктів. Автор аналізує еволюцію позицій органів міжамериканської системи захисту прав людини стосовно необхідності застосовувати міжнародне гуманітарне право при розгляді заяв про порушення прав людини під час збройних конфліктів.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, права людини, Американська конвенція про захист прав людини, Міжамериканський суд з прав людини, Міжамериканська комісія з прав людини.

Ставлення органів міжамериканської системи захисту прав людини до проблеми застосування міжнародного гуманітарного права (далі — МГП) від початку відрізнялась значною сміливістю. Міжамериканська комісія з прав людини, наділена правом стежити за дотриманням Американської конвенції про права людини та Декларації про права та обов'язки людини [1; 2], а також компетенцією розглядати індивідуальні звернення про порушення Конвенції, оригінально підходила до питань застосування МГП. Якщо у першій за часом розгляду справі — *Disabled People's International et al. v. United States* (1986) [3] — Комісія не мала змоги вивчити всі обставини справи через відмову Сполучених Штатів Америки допустити її до

Гренади¹, то вже наступна справа — *Juan Carlos Abella v. Argentina* (більше відома під назвою «справа *La Tablada*» [4]) — набула значного резонансу.

Аналіз цієї справи дає підстави вважати, що Міжамериканська комісія виходила з необхідності обґрунтувати застосування МГП як окремого джерела зобов'язань учасниць Американської конвенції [5]. З огляду на це виник перший у світовій практиці прецедент прямого застосування норм МГП конвенційним органом з прав людини. Але слабкість багатьох аргументів, використаних Міжамериканською комісією для обґрунтування такої можливості, суттєво підірвала авторитет цього важливого прецеденту [6, с. 4].

¹ Скарга на Сполучені Штати Америки була пов'язана із загибеллю та пораненням кількох пацієнтів внаслідок бомбардування психіатричної лікарні під час американської інтервенції до Гренади у 1983 р.

Утім, Міжамериканський Суд від самого початку відповідної практики не розділив ентузіазм Комісії щодо релевантності МГП та її вказівок на його пряме порушення. Поступово та, судячи з усього, під впливом рішень Міжамериканського суду з прав людини, Міжамериканська комісія зробила свій підхід більш поміркованим. Наприклад, у справі *Ellacuria*, поряд з порушенням Американської конвенції, вже йдеться не про порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій, а про порушення деяких принципів, що в ній втілені [7].

Суд надалі підтвердив обмежену компетенцію Комісії відповідно до Американської конвенції встановлювати порушення МГП державами-учасниками, віддавши перевагу застосуванню МГП як додаткового засобу тлумачення. Поступово при розгляді справ, що стосуються збройного конфлікту, цей підхід став домінувати в практиці як самого Суду, так і Комісії [9, с. 684-685]. Практика Комісії та Суду останніх років, про яку йтиметься нижче, загалом підтверджують цю тезу, а існування збройних конфліктів, хоча і в меншій кількості, дає підстави органам міжамериканської системи так чи інакше застосовувати норми МГП з тим, щоб принаймні підсилити свої аргументи.

У 2012 р. у справі *Santo Domingo Massacre* Суд недвозначно підтвердив свою прихильність до використання МГП як знаряддя тлумачення, але позиція про небажання прямо застосовувати норми МГП залишилась непохитною: «Виходячи з вищевикладених міркувань, Суд повторює, що хоча Американська конвенція передбачає лише право визначити відповідність дій та бездіяльності або законодавства держав положенням цієї Конвенції, а не положенням інших договірних

або звичаєвих норм, при проведенні цього аналізу він може, так само як і в попередніх справах, /.../ тлумачити обов'язки і права, що містяться в Американській конвенції в світлі інших договорів. У цьому випадку, за допомогою використання МГП як додаткового засобу тлумачення положень основних договірних норм, Суд не прагне визначити пріоритетність різних нормативних систем, оскільки застосування МГП та його актуальність у справах, що стосуються збройних конфліктів, є очевидною. Це означає тільки те, що Суд може дотримуватися МГП як *lex specialis* для конкретизації застосовуваних положень Конвенції при визначенні обсягу зобов'язань держави» [8].

Показово, що у справі Санто-Домінго ні представники жертв, ні Комісія не звернулися до Суду з проханням встановити порушення міжнародного гуманітарного права. Проте Суд з власної ініціативи вирішив звернутися до норм МГП, зазначивши, що «з метою тлумачення обсягу застосовуваних договірних норм і зобов'язань виникла необхідність проаналізувати норми міжнародного гуманітарного права, які завдяки їхньому спеціального характеру доповнюють відповідні положення, зокрема, статтю 3, спільну для чотирьох Женевських конвенцій 1949 року» [8].

Інша справа — *Espinoza Gonzáles* [11, с. 517] стосується подій довкола внутрішнього збройного конфлікту, який спалахнув у Перу між збройними групами і військовими та поліцейськими силами, та тривав з 1980 по 2000 рр. Крім того, у цій справі також було розглянуто питання катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує людську гідність поводження, яке було частиною систематичної й узагальненої практики.

Такі жорстокі методи використовувались як інструменти боротьби з повстанцями в ході розслідувань кримінальних справ, в яких фігурували обвинувачення в державній зраді й тероризмі. Зокрема, були встановлені численні факти згвалтувань та інших форм сексуального насильства переважно по відношенню до жінок. Такі факти, своєю чергою, становили частину більш широкої практики дискримінації. Цій практиці сприяв тривалий режим надзвичайного стану, запроваджений у країні, та чинне антитерористичне законодавство, що відрізнялось відсутністю мінімальних гарантій для затриманих та дозволом утримувати їх в камерах одиночного ув'язнення без зв'язку із зовнішнім світом [10, с. 517].

За таких обставин, у 1993 р. співробітниками Відділу з розслідувань викрадень (DIVISE) у складі Національної поліції Перу (далі — НПП), який проводив операцію під назвою «Орієнт» для виявлення винних у викраденні бізнесмена, була схоплена Гледіс Керол Еспіноза Гонсалес (Gladys Carol Espinoza Gonzáles), яка згодом була обвинувачена в тероризмі та порушенні громадського порядку, і засуджена до 25 років позбавлення волі. Затримана неодноразово скаржилась на те, що піддавалась жорсткому поводженню та сексуальному насильству протягом усього розслідування та відбування нею покарання.

Міжамериканська комісія взяла до уваги цей випадок і розпочала офіційне розслідування 16 квітня 2012 р. За результатами проведеного розслідування, 20 травня 2014 р. Перший Національний кримінальний суд виніс обвинувальний вирок, засудивши декількох осіб у викраденні людей, згвалтуваннях і катуваннях.

Міжамериканський суд, у свою чергу, також отримав можливість висловитися в цій справі та не залишив без уваги міжнародне право для підсилення своєю позиції. Зокрема, він встановив, що катування та жорстоке, нелюдське або таке, що принижує людську гідність поводження або покарання, прямо заборонені міжнародним правом. Міжнародним правом передбачена абсолютна заборона катувань навіть за таких складних обставин як війна, боротьба з тероризмом або іншими злочинами, надзвичайний стан, ситуації внутрішньої напруженості або конфлікт; призупинення інших конституційних гарантій, внутрішня політична нестабільність або інші надзвичайні ситуації чи катастрофи. На сьогоднішній день, ця заборона є частиною *jus cogens*. Крім того, низка міжнародних угод передбачає відповідну заборону, включаючи договори у сфері *міжнародного гуманітарного права* [10, с. 529].

Іншим прикладом новітньої практики Міжамериканського Суду із застосування МГП — справа *Cruz Sánchez et al.* [12], в якій розглядалися зобов'язання держав при використанні смертоносної сили під час проведення військових операцій.

Суд виділив три аспекти, які необхідно враховувати при визначенні застосовуваних критеріїв для аналізу зобов'язань держави (у цьому випадку — Перу) щодо застосування смертоносної сили при проведенні операції в світлі статті 4 Американської конвенції: по-перше, наявність неміжнародного збройного конфлікту, по-друге, контекст застосування сили проти членів революційного руху (El Movimiento Revolucionario Túpac Amaru, MRTA), тобто, під час операції зі звільнення заручників і, по-третє, на відміну від інших випадків,

випадкові жертви мають бути не цивільними особами, а членами такого руху, які брали активну участь у бойових діях [12]. У цьому зв'язку, Суд визнав, що оскільки захоплення заручників відбувалось у контексті внутрішнього збройного конфлікту, враховуючи особливості цього питання, було б корисно і доцільно звернутися до уваги статтю 3, спільну для чотирьох Женевських конвенцій, і звичаєвого міжнародного гуманітарного права [12]. При цьому, Суд рішуче відкинув сумніви, що положення Американської конвенції щодо права на життя, що становлять серцевину конвенційних прав, можуть призупинятися в умовах збройного конфлікту. Суд підтвердив, що факт внутрішнього збройного конфлікту в контексті обставин цієї справи вказує на наявність у держави зобов'язання дотримуватися відповідних положень Конвенції, і аж ніяк не виправдовує можливі її відступи від зобов'язань поважати і забезпечувати права людини [12].

Отже, враховуючи особливості обставин цієї справи та факт збройного конфлікту, Суд зазначив, що МГП не застосовується замість статті 4 Конвенції, а швидше за все відіграє допоміжну роль при тлумаченні змісту заборони свавільного позбавлення життя. Цікаво вказати на згадку Міжамериканським Судом практики Міжнародного Суду ООН з цього питання: «[у] принципі, право не бути безпідставно позбавленим життя застосовується й під час збройного конфлікту. Критерії встановлення свавільності позбавлення життя, однак, визначаються чинним *lex specialis*, а саме, правом, що застосовується під час збройних конфліктів, і покликане регулювати ведення бойових дій /.../» [11]. Варто вказати і на згадку прак-

тики Європейського суду з прав людини на підтвердження, що «стаття 2 має тлумачитися наскільки можливо в світлі загальних принципів міжнародного права, включаючи норми міжнародного гуманітарного права, які відіграють незамінну і загальновизнану роль в пом'якшенні жорстокості й нелюдського поводження під час війни» [12].

Таким чином, у зв'язку з тим, що Американська конвенція не надає вичерпних критеріїв для визначення «безпідставності» при оцінці протиправності позбавлення життя всупереч положенням Конвенції в умовах збройного конфлікту, доцільно звернутися до чинних та релевантних норм міжнародного гуманітарного права з ціллю визначення змісту зобов'язань держави щодо дотримання і гарантій права на життя в таких ситуаціях. Аналіз можливого порушення статті 4 Американської конвенції, таким чином, з-поміж іншого має враховувати принцип розрізнення, принцип пропорційності й принцип використання запобіжних засобів [12].

Якщо постраждали були цивільними особами і брали активну участь у бойових діях, гіпотетично, вони могли б скористатися захистом, гарантованим статтею 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій, за умови, що вони припинили брати участь у бойових діях і можуть вважатися особами *hors de combat*. Суд зазначив, що відповідно до звичаєвого міжнародного гуманітарного права така ситуація може виникати в трьох випадках: «(а) стосовно тих осіб, які знаходяться під владою супротивної сторони; (б) щодо беззахисних осіб через втрату свідомості, корабельної аварії, поранення чи хвороби або (в) щодо тих, хто чітко висловив намір здатися, за умови, що така особа утримується від ворожих

дій і не намагається втекти» [11, с. 100]. Суд дійшов висновку, що ці критерії допомагають визначити, чи була особа *hors de combat* і чи може відповідно скористатися передбаченим статтею 3 захистом.

Таким чином, як це передбачено в статті 3, спільній для чотирьох Женевських конвенцій, держава повинна забезпечити гуманне поводження по відношенню до осіб, які не беруть пряму участь у бойових діях, припинили брати таку участь з будь-яких причин або проводити розрізнення на їх користь.

Значну увагу привертають до себе питання, що стосуються позасудових страт осіб в Колумбії, зокрема, Густаво Джіралдо Вілламізар Дюрана (Gustavo Giraldo Villamizar Durán), Еліо Гелвес Каррільо (Elio Gelves Carrillo), Карлоса Артуро Юва Веландія (Carlos Arturo Uva Velandia) і Вільфредо Кінйонес Барсенас (Wilfredo Quiñónez Bárcenas) та інших, що мали місце в контексті збройного конфлікту, які Міжамериканська комісія з прав людини нещодавно направила до Міжамериканського суду з прав людини [13]. Комісія встановила, що вищезгадані вбивства були вчинені представниками служби безпеки держави і відносяться до так званих «фальшивих виявлень» (англ. — *false positives*). До цих «фальшивих виявлень» відносяться позасудові страти, вбивства цивільних осіб під час операції, здійсненої у ході збройного конфлікту. Такі цивільні особи згодом представляються як члени незаконних збройних формувань, які загинули під час операції, а також завдяки певним маніпуляціям змінюється місце, спосіб і час їх вбивства.

На додаток до встановлення позасудового позбавлення життя в випадках Густаво Джіралдо, Вілламізара

Дюрана і Еліо Гелвеса Каррільо, Комісія також виявила порушення права на честь і гідність внаслідок представлення як членів незаконних збройних формувань. Крім того, у випадках Еліо Гелвеса Каррільо, Карлоса Артура Ува Веландія, Вільфреда Кінйонеса Барсенаса Комісія визначила, що їх смерті передувало позбавлення волі з можливістю усвідомити ними свій летальний кінець, вони стали жертвами, чії права на особисту недоторканність і свободу були порушені.

У своєму звіті, Комісія рекомендувала Колумбії повністю відновити ці порушені права людини, їх матеріальний і моральний складові. Крім того, Комісія закликала держави провести повне і ефективне розслідування цих порушень, а також визначити інші можливі кримінальні або адміністративні обов'язки. У контексті цих досліджень, Міжамериканська комісія зазначила, що влада повинна взяти до уваги обставини, які дозволили їй дійти висновку про наявність подібних *modus operandi*. Вона також закликала Колумбію здійснити всі законодавчі, адміністративні та інші заходи для забезпечення не повторення подібних дій, зокрема, стежити за тим, щоб використання летальної сили представниками держави відповідало описаним в цьому звіті стандартам, а також вжити заходи, спрямовані на вирішення проблеми «фальшивих виявлень», які стали результатом згаданим у звіті методів роботи органів [14]. Комісія також рекомендувала системі військового кримінального правосуддя не розглядати справи про порушення прав людини.

У контексті згадки МГП, вищезгаданий звіт наводить вже відому позицію Суду, який вказав, що «різні універсальні й регіональні документи містять подібні заборони і проголо-

шують право кожної людини не бути підданим катуванню. Крім того, різні міжнародні документи закріплюють це право і підтверджують, що подібна заборона міститься, в тому числі й в міжнародному гуманітарному праві» [15, с. 16].

14 квітня 2016 р. Міжамериканська комісія передала справу Суду, оскільки було встановлено, що Колумбія не виконала передбачені в звіті рекомендації [15, с. 16]. Звіт Комісії пропонує повний перелік та опис згаданих фактів. Рішення в справі дозволить Суду поглибити свою судову практику на напрямку засудження позасудових страт і, зокрема, в розрізі справ, де фігурують випадки «фальшивих виявлень» з такими особливими характеристиками як незаконні вбивства цивільних осіб, обставлені силами безпеки як правомірні вбивства у ході бойових дій.

Підсумовуючи новітній досвід розгляду питань застосування міжнародного гуманітарного права Міжамериканською комісією та Міжамериканським судом, слід констатувати, що початковий настрій надати спільній

статті 3 Женевських конвенцій статус самостійного джерела зобов'язань держав у межах міжамериканської системи захисту прав людини був змінений на жорстке та буквально прочитання повноважень Комісії та Суду, наданих їй Американською конвенцією з прав людини. Принагідно звертаючись до норм МГП, Суд та дедалі частіше Комісія надавали перевагу використанню МГП як знаряддя тлумачення, прямо не застосовуючи його норми. В більшості справ останніх років, Суд спирався на норми МГП, норми міжнародного права та навіть практику ЄСПЛ та МС ООН з метою підсилити свою позицію з окремого питання, зокрема, з такого актуального питання як заборона катувань. На нашу думку, такий підхід слід вітати, оскільки у ньому знайдено спосіб ефективного захисту прав людини, порушених у контексті збройного конфлікту, з урахуванням як специфіки міжнародного гуманітарного права, так і регіональної американської системи захисту прав людини та повноважень її контрольних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. American Declaration on the Rights and Duties of Man, Res. XXX, Final Act of the Ninth International Conference of American States (Pan American Union), Bogota, Colombia, Mar. 30-May 2, 1948 // Handbook of Existing Rules Pertaining to Human Rights, OEA/Ser.L/V/II.23 Doc. 21 Rev. 6, at 5 (1979).
2. Statute of the Inter-American Commission on Human Rights of 1 October 1979 // O.A.S. Off. Rec. OEA/Ser.P/IX.0.2/80. Vol. 1. P. 88.
3. Disabled People's International et al. v. United States (Application No. 9213, Inter-Am. C.H.R. 184, OEA/Ser.L/V/II.71, doc. 9 rev. 1 IV.C(3) (April 17, 1987)).
4. Juan Carlos Abella v. Argentina, Report No. 55/97, Case 11.137, Inter-Am. C.H.R. 271, OEA Ser. L/V/II.98, Doc. 6 Rev. (1998).
5. American Convention on Human Rights, signed Nov. 22, 1969, O.A.S.T.S. No. 36, O.A.S. Off. Rec. OEA/Ser. L/V/II.23, Doc. 21, Rev. 6 (1969) [9 I.L.M. 673 (1970)], entry into force on July 18, 1978).
6. Гнатовський М.М. Застосування міжнародного гуманітарного права органами міжамериканської системи захисту прав людини / М.М. Гнатовський // Право і суспільство. — 2012. — №6. — С. 3-8.
7. Ignacio Ellacuría, S.J. v. El Salvador, Report No. 136/99, Case 10.488, Inter-Am. C.H.R. 608, OEA/ser.L/V/II.106.doc.3 (1999).

8. Santo Domingo Massacre v. Colombia, Preliminary Objections, Merits, and Reparations, Judgment, Inter-Am. Ct. H.R. (ser. C) No. 259, 24 (Nov. 30, 2012).
9. Tabak S., Ambivalent Enforcement: International Humanitarian Law at Human Rights Tribunals [Електронний ресурс] / Shana Tabak // 37 Mich. J. Int'l L. 661. — 2016. — Pp. 661-712 — Режим доступу: <http://repository.law.umich.edu/mjil/vol37/iss4/3>.
10. Dialogue Across the Atlantic: Selected Case-Law of the European and Inter-American Human Rights Courts [Електронний ресурс] / Council of Europe/European Court of Human Rights & Inter-American Court of Human Rights. — 2015. — P. 572. — Режим доступу: http://www.corteidh.or.cr/sitios/libros/todos/docs/dialogo_%20transatlantico_eng.pdf.
11. INTER-AMERICAN COURT OF HUMAN RIGHTS — ANNUAL REPORT 2015 [Електронний ресурс] / Inter-American Court of Human Rights. — Режим доступу: http://www.corteidh.or.cr/sitios/informes/docs/ENG/eng_2015.pdf.
12. Case of Cruz Sánchez et al. v. Peru. Preliminary objections, merits, reparations and costs. Judgment of April 17, 2015. Series C No. 292.
13. Inter-American Commission Refers Colombian “False Positives” Killings to Court [Електронний ресурс] / International Justice Resource Centre. — 2016. — Режим доступу: <http://www.ijrcenter.org/2016/05/18/inter-american-commission-refers-colombian-false-positives-killings-to-court/>
14. IACHR Takes Case Involving Colombia to the Inter-American Court [Електронний ресурс] / Press Release // OAS. — Режим доступу: http://www.oas.org/en/iachr/media_center/PReleases/2016/058.asp.
15. IACHR, Report No. 41/15, Cases 12.335; 12.336; 12.757; 12.711, Merits, Gustavo Giraldo Villamizar Durán et al., Colombia, July 28, 2015.

Гнатовский Н.

Применение международного гуманитарного права органами межамериканской системы защиты прав человека: новейшая практика.

Аннотация: В статье рассматривается новейшая практика применения международного гуманитарного права Межамериканской комиссией по правам человека и Межамериканским судом по правам человека при рассмотрении дел, касающихся вооруженных конфликтов. Автор анализирует эволюцию позиции органов межамериканской системы защиты прав человека относительно необходимости применять международное гуманитарное право при рассмотрении заявлений о нарушении прав человека во время вооруженных конфликтов.

Ключевые слова: международное гуманитарное право, права человека, Американская конвенция о защите прав человека, Межамериканский суд по правам человека, Межамериканская комиссия по правам человека.

M. Gnatovsky

Application of international humanitarian law of the Inter-American human rights system: a new practice.

Summary: The article examines the latest practice of the application of international humanitarian law by the Inter-American Commission on Human Rights and the Inter-American Court of Human Rights when hearing cases involving armed conflict. The author analyses how the position of the Inter-American human rights system regarding the necessity to apply international humanitarian law in the cases of alleged human rights violations during armed conflicts has evolved over the years.

Keywords: international humanitarian law, human rights, American Convention on Human Rights, Inter-American Court of Human Rights, Inter-American Commission on Human Rights.